

Pavel Barša: *Orientálcova vzpoura (a další texty z let 2003–2011)*.

1. vydání. Praha: Dokořán, Ústav mezinárodních vztahů, 2011, 326 stran, ISBN 978-80-7363-374-5 (signatura knihovny ÚMV 58 070 PK).

Integrovat, segregovat, nebo asimilovat? Lze žít v multikulturní společnosti, kde větší na respektuje odlišnost menšiny a naopak? Je možné narovnat postavení příslušníků menšin, aniž by se tím musela popřít jejich odlišnost? Právě těmito otázkami (a nejen jimi) se zabývá nová publikace Pavla Barši, jež je souborem dříve publikovaných textů. Autor se v ní snaží obhájit tezi liberálního multikulturalismu – zrovnoprávnění menšiny a současné uznání její odlišnosti je podle tohoto filozofického směru jediným správným řešením, jak vyřešit vzájemný vztah obou celků. Obálka i název knihy napovídají, že se *Orientálcova vzpoura* bude týkat především muslimské populace. Není tomu tak zcela, autor se záměrně snaží poukazovat na otázky spojené s romskou menšinou, přičemž české problémy mnohdy srovnává s těmi, které musí řešit západní státy ve vztahu k muslimům.

Lepší načasování pro publikaci knihy si snad autor ani nemohl naplánovat. Soužití s menšinami je tématem, které ve světle událostí posledního roku získalo znovu na aktuálnosti. V českých akademických kruzích bychom pravděpodobně těžko hledali většího odborníka na koncept multikulturního soužití, než je Pavel Barša. Autor se dlouhodobě zabývá politickou teorií a filozofií společenských věd, jeho obrovský rozhled v dané oblasti je z publikace jasně patrný. Svě poznatky integroval do předkládané knihy, čímž z ní učinil zajímavý doplněk k současné debatě. Obohacuje ji především o teoretické přístupy, přičemž nezapomíná ani na rozbor aktuálních mezinárodněprávních polemik o střetu „dobrých“ států se „zlými“ a boj s terorismem.

Struktura knihy v podstatě kopíruje teoretické koncepty, skrze něž se autor snaží dívat na integraci menšin – etnických, náboženských, genderových aj. Autor knihu rozdělil na pět celků, které se dále člení do kapitol. Podle mého názoru však lze knihu rozpůlit bez dalšího členění na dvě části. V té první autor rozebírá koncepty integrace menšin, ve druhé se především věnuje pojetí moci v mezinárodních vztazích. Recenze však vychází z autorova členění, tedy postupně rozebírá všech pět celků.

Určitým negativem knihy je, že ji autor složil převážně ze svých rozhovorů a článků do odborných periodik, publikace tudíž netvoří ucelený text, který by postupně gradoval. Na druhou stranu zařazení úvodních jednostránkových textů ke každému oddílu (především program Černých panen divadla Komédie) lze zhodnotit jako vydařený tah, kterým autor minimalisticky vyjádřil hlavní myšlenku dalšího textu. Protože kniha není uceleným textem, spíše souborem esejů o aktuálních tématech, zaujme široké spektrum čtenářů, neboť prakticky každý si v ní najde problematiku, která je pro něj atraktivní. Poznámkový aparát včetně vysvětlivek a doplňujících informací o bibliografii lze nalézt na konci publikace.

Po slovech chvály je namístež zařadit i kritiku. Autor sice opatřil knihu úvodem, v němž představil základní koncepci textu a jeho teoretická východiska, bohužel opomněl napsat závěr. Barša totiž ukončil publikaci svým rozhovorem, který vznikl u příležitosti vydání slovinského překladu jeho knihy *Panství člověka a touha ženy* (Barša 2002; slovinsky Barša 2009). Navzdory tomu, že je v knize jasně patrná autorova snaha potvrdit základní premisy stanovené v úvodu, cesta, jíž se vydal, je pro čtenáře poněkud těžkopádná. Kvůli širokému záběru popisovaných témat a množství teoretických polemik čtenář mistry ztrácí autorovu myšlenkovou niť. Navrstvení rozličných textů, byť na obdobné téma, ve čtenáři zanechává pocit roztržítosti, absence závěru tento dojem ještě umocňuje.

První kapitolu knihy autor zcela věnoval palestinskému literárnímu teoretikovi Edwardu W. Saidovi, jehož lze pokládat za ideální příklad osoby, která se vzeprala svému osudu

být pouhým objektem orientalistiky. V roce 1978 napsal Said jedno ze základních děl postkoloniálních studií. Kniha *Orientalismus* (česky Said 2008) tohoto profesora na Kolumbijské univerzitě a intelektuálního mluvčího palestinského odboje proti Izraeli proslavila. Na jeho známé dílo reaguje první část recenzované knihy a motivovalo i její název – *Orientálcova vzpoura*. Barša orientálcovu vzpouru charakterizuje jako odmítnutí příslušníků nezápádních společností, aby popřeli sebe samy, své náboženské tradice a historickou identitu, a zároveň jako požadavek, aby s nimi západní společnosti jednaly jako se sobě rovnými. Není překvapivé, že autor si vybral francouzskou šátkovou aféru jako klasický případ střetu západní civilizace s islámem. Jedna ze základních idejí knihy nicméně říká, že na počátku 21. století jsme vstoupili do éry narovnání vzájemného vztahu civilizace evropské s civilizacemi neevropskými. Ostatně Barša upozorňuje na to, že ostrakizace společnosti na „my“ a „oni“ není pro Evropany novým konceptem, stačí si vzpomenout třeba na antisemitismus, s nímž se Evropa musela vyrovnat. Kritika humanistického univerzalizmu Samuela Huntingtona a jeho *Střetu civilizací* (česky Huntington 2001), stejně jako židovsko-křesťanských hodnot Bat Ye'orové představuje teoretické východisko pro poslední kapitolu části věnované islamizaci. Autor se zde zaměřil na válku s terorismem a na její odraz v evropském společenském smýšlení.

Tématem druhé části knihy je krize multikulturalismu. Za stěžejní dílo, s nímž Barša polemizuje, lze označit text sociálních antropologů Marka Jakoubka a Tomáše Hirta, který napadá multikulturní politiku státu vůči Romům. Zatímco oba antropologové vidí zásadní neslučitelnost mezi českou občanskou kulturou a kulturou romských osad, Barša jim oponuje konstruktivistickým tvrzením, že záleží pouze na etnických Čechách a českých Romech, co při vzájemné interakci ze své kultury udělají. Jinými slovy závisí na nositelích kultury, jak se k vzájemnému působení postaví. Barša si uvědomuje, že společnost nikdy nemůže být zcela inkluzivní, neboť každá identita má sklon vylučovat a znehodnocovat jiné identity. Zásadní problém české společnosti ve vztahu k romské menšině však spočívá v nepochopení toho, jak by měl multikulturalismus fungovat. Přetrvává totiž názor, že česká společnost je společností etnických Čechů. Druhé generace Vietnamců, muslimů, Romů, byť mluvících česky, z podstaty věci nemohou být etnickými Čechy, tedy nelze je integrovat. Barša namítá, že překlenout rozdíly mezi většinovou společností a menšinami lze pomocí takzvané duální identity. Ta příslušníkům menšin umožňuje, aby se stali plnohodnotnými občany daného národního státu a zároveň si ponechali svá určitá specifika. Romové, jako zástupci menšiny, si musejí osvojit kulturní a morálně-politické minimum (zvládnout jazyk, znát historii, geografii a politické instituce a přijmout základní politické hodnoty liberální společnosti). Druhá strana vztahu, tj. česká společnost, zase musí pozitivně uznat zvláštní skupinové rysy, pokud nejsou v rozporu se základními českými občanskými hodnotami. Teprve částečnou asimilací lze totiž překonat předsudky, rasismus a anticigánismus.

Základní myšlenku třetí části knihy shrnuje věta, že „každý má takového nepřítele, jakého si zaslouží. Popírá-li někdo systematicky lidskost druhého, nemůže se divit tomu, že nakonec skutečně čelí nelidské bestii“ (s. 174). *Alternativy neokonzervatismu* patří mezi nejzajímavější úvahy, které ocení nejen teoretici mezinárodních vztahů, ale především právníci zaměřeni na mezinárodní právo. Autor zde nahlíží na střet mezi českou společností a romskou menšinou z perspektivy izraelsko-palestinského konfliktu a války proti terorismu. Podle něj mají Češi i Izraelci stejný problém, jen kontext je jiný. Zatímco Češi mohou imigranty do své země nepustit, Izraelci tuto volbu postrádají, neboť tamní Arabové jsou domorodci. Oba státy by se podle Barši měly pokusit vykročit ke společnosti, která nebude občanská práva přiznávat pouze etnickým soukmenovcům, ale i ostatním příslušníkům jiných národností. Podle autora je totiž právě vytvoření kosmopolitní kultury cestou k vyřešení konfliktu etnik.

Poté, co se Barša vypořádá s izraelsko-palestinským konfliktem, začíná série polemik se známými mysliteli a teoretiky mezinárodních vztahů, Danielem Dedneym, Robertem

Kaganem, Hannah Arendtovou a Fareedem Zakariou. V esejích autor postupně přibližuje pohled republikanismu a liberalismu na koncept národní i kolektivní bezpečnosti, zabývá se aktuálními tématy, jakými jsou jaderné zbraně, válka proti terorismu, ale částečně i integrací menšin do politického prostoru. Teoretické východisko pro následující kapitoly představuje esej věnovaná americké revoluci. Právě na Spojené státy americké se autor zaměřil při analýze jejich postavení v současném mezinárodním prostředí a vztahu k Evropské unii, potažmo České republice. Barša tvrdě kritizuje americký mesianismus a zároveň poukazuje na neudržitelnost postavení hegemonu. České republice doporučuje, aby se více orientovala na svůj bezpečnostní, ekonomický i politický vztah k Evropské unii než na svého spojence za Atlantickým oceánem. Jedině evropská integrace spojená s otevřenou kulturní výměnou s neevropským světem může vést k vytvoření americké protiváhy ve světě a zároveň zabrání přeměně Evropy v periferii. Bude-li Evropská unie svébytným celkem, nemusejí se její členové bát bezpečnostních (zejména Ruska), ekonomických (pocházejících z asijských států) ani jiných hrozeb (například náboženských), které momentálně formují jejich politiku.

Ve čtvrté části knihy se Barša zdánlivě vrací do České republiky s konstatováním, že „*utopii Pražského jara byl socialismus s lidskou tváří, utopii Sametové revoluce byl Západ*“ (s. 249). Přesně tato slova vystihují myšlenku následujících kapitol, v nichž autor pokračuje v dosavadním kurzu a zkoumá česko-americké vztahy v polistopadové éře, stejně jako opatrné přešlapávání na prahu evropské integrace. Odrazovým můstkem analýzy českých očekávání polistopadového vývoje je pro Baršu výrok německo-britského sociologa Ralfa Dahrendorfa, který prohlásil, že ústavně-politický systém lze transformovat během šesti měsíců, ekonomiku během šesti let a občanskou společnost během šedesáti let. Barša upozorňuje, že poté, co Česká republika dosáhla vysněné mety – tedy stala se součástí západní společnosti –, nezískala stav klidu, ale vrhla se do procesu nekonečného přechodu. Žádná společnost, ani ta demokratická, není statická, natož ideální. České rozladění, které pramení z nerealistických očekávání ve všemocnost Západu, tudíž není ničím překvapivým. Žádná strana, ať západní či východní, není definitivním vtělením dobra či zla, dějiny jsou plné morálních dvojznačností a rozporů, očekávat něco jiného je utopií. Utopií, v níž se podle Barši stále česká společnost zmitá, snaží se jí však pomalu uniknout.

V poslední kapitole čtvrté části autor srovnává Českou republiku se sci-fi *Plochozemí* Erwina A. Abbota, stejnojmenná kniha původně vyšla v roce 1884 (Abbot 2007). V závěru pak apeluje na občany, aby „*bránili hranice neekonomických sfér; jako je vzdělání, kultura, zdravotnictví, sociální péče, rodina, neziskové organizace či občanské iniciativy, před invazí ekonomické logiky*“ (s. 263) současně Nečasovy vlády. Přestože je text více než dva roky starý, jeho neustálá aktuálnost ho vynáší mezi nejzajímavější eseje knihy.

Konec knihy (pátá část), věnovaný feministickému dilematu, čtenáře přivádí znovu na její počátek – ke vztahu neplnoprávního jedince a „řádného občana“. Spor mezi dítětem, etnickou či náboženskou menšinou, cikánem, Orientálcem apod. a tím, „co je považováno za normální“, je prezentován na pozadí klasického příkladu neslučitelného vztahu (tzv. polárního protikladu) bílého muže a ženy. Na boji feministek Barša ukazuje, že společnost se musí nejprve zbavit esencialistického a statického pojetí odlišnosti, aby mohla jedince plně přijmout. Stejně, jako se Evropa nakonec postavila předsudkům vůči ženám, musí se též vypořádat s předpojatostí vůči etnickým menšinám.

Baršův náhled na izraelsko-palestinský konflikt, integraci cizinců či českou polistopadovou politiku se místy jeví jako idealistický. To je způsobeno zejména tím, že autor mnohdy nekriticky přebírá názory svých filozofických vzorů. Na jejich základě formuluje závěry o nutnosti (a v podstatě i snadnosti) vzájemného tolerantního soužití menšin s většinou. Přehnaná víra v budoucnost Evropské unie jako aktéra schopného vyvážit vliv Spojených států, Ruska a asijských zemí se též v současném kontextu hospodářské a politické krize EU jeví jako nereálná. Ostatně řešení palestinsko-izraelského problému pouhým

narovnáním vztahu mezi etniky pomocí multikulturalismu musí nutně narazit na relevantní námitku o zjednodušování tohoto ožehavého tématu a ignoranci celé řady historických, právních i politických argumentů. Baršovy texty v podstatě ukazují přehled multikulturalistických teorií, jež se autor snaží aplikovat na současné politicko-spoločenské jevy. Kritické zdůvodnění multikulturalismu, představení širšího pohledu na polistopadový vývoj v České republice, stejně jako zhodnocení mezinárodního systému států – nejen z perspektivy moci – bohužel chybí. Na druhou stranu právě autorův idealismus má potenciál provokovat jak odbornou, tak laickou veřejnost. Ostatně o vyvolání debaty jde ve společenských vědách každému autorovi.

Knihu *Orientálcova vzpoura* lze proto dozajista doporučit politologům, teoretikům mezinárodních vztahů i těm, kteří se o danou problematiku zajímají. První část dále může zaujmout sociology, druhá polovina právníky. Knihu však ocení i všichni, kteří se potýkají s tvorbou akademických textů a potřebují načerpat komplexní znalosti teorií mezinárodních vztahů z oblasti integrace cizinců. Pokud autorovým cílem bylo poskytnutí orientačních bodů a konceptuálních map čtenáři, stejně jako nástrojů k tomu, aby mohl sám přemýšlet a rozhodovat v otázkách integrace menšin (s. 281), pak tohoto cíle bylo jednoznačně dosaženo.

Anna Matušinová

Literatura

- Abbot, Erwin A. (2007): *Flatland: A Romance in Many Dimensions*. New York: Dover thrift Edition.
- Barša, Pavel (2002): *Panství člověka a touha ženy: Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Barša, Pavel (2009): *Gospotvo človeka in želja ženske: Feminizem med psihoanalizo in poststrukturalizmom*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Huntington, Samuel P. (2001): *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers.
- Said, Edward W. (2008): *Orientalismus*. Praha – Litomyšl: Paseka.